

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В ГАЛИЦЬКОМУ СЕЛІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті проаналізовано форми та методи культурно-освітньої діяльності української кооперації в галицькому селі в міжвоєнний період. Показано, що через розгалужену систему кооперативної освіти, періодичних видань, друк різноманітної літератури тощо кооперація сприяла культурно-освітньому росту галицьких селян. Вона була спрямована, передусім, на виховання свідомого члена суспільства, освіченої особи.

Ключові слова: галицьке село, культурно-просвітницька діяльність, видавнича справа, система кооперативної освіти, періодичні видання, денаціоналізація.

В умовах формування новомодерного ринкового суспільства в Україні зростають роль і значення вивчення багатогранної діяльності кооперації. Узагальнення історичного досвіду слугуватиме розбудові кооперації на сучасному етапі.

Упродовж тривалого періоду радянська історіографія грубо фальсифікувала історію кооперації, яка начебто була буржуазно-націоналістичного й антинародного характеру. На відміну від радянських науковців, історики української діаспори опублікували низку правдивих розвідок з досліджуваної проблематики. Найбільшу цінність серед них мають збірник статей “Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові 1899–1944 рр.” [10], а також праця І.Витановича про розвиток української кооперації [5]. Головно, вони написані на базі спогадів очевидців.

Об’єктивне вивчення досліджуваної проблеми в Україні розпочалося в роки її незалежності. У колективних монографіях “Історія кооперативного руху” [8], “Українські кооператори” [19], “Історія споживчої кооперації України” [9], а також у працях О.Вербової [4], З.Струк [17] та інших поруч з аналізом розвитку кооперації на західно-українських землях побіжно характеризується її культурно-освітня діяльність. Глибоке вивчення проблеми щойно розпочинається. Нині немає спеціального монографічного дослідження, присвяченого культурно-освітній діяльності української кооперації в галицькому селі в міжвоєнний період. Метою статті є аналіз шляхів, форм і методів культурно-освітньої діяльності української кооперації в галицькому селі в міжвоєнний період, спрямованої на виховання свідомого члена суспільства, освіченої особи.

У 20–30-х рр. ХХ ст. Західна Україна була в складі Польщі. Українці зазнавали жорстокого соціального та національного гноблення. Окупаційні власті перетворили край на аграрно-сировинний придаток польської держави. Розвиток промисловості штучно гальмувався, сільське господарство деградувало. На селі панували злидні. Важкі соціальні умови життя українських селян посилювалися національно-політичним безправ’ям, занепадом національної культури. Шукаючи порятунку, тисячі галичан емігрували до Канади, США, Бразилії, Аргентини та інших країн. У 1921–1939 рр. із Західної України виїхало майже 220 тис. осіб [13, с.119].

Дієвим засобом захисту інтересів українців у міжвоєнний період стала кооперація. Духовно вона об’єднувала людей на християнських етичних засадах, створюючи для досягнення спільної мети відповідні структури й інституції. У кооперативах концентрувалося національне виробництво, яке давало засоби для існування сотень тисяч селян, скорочувало еміграцію, творило ринок для українських товарів. Кооперація рятувала дрібного виробника від експлуатації з боку великого капіталу, сприяла встановленню стабільних ринкових відносин. Вона зводила міцний підмурок під політичне визволення народу, забезпечуючи йому право суверенного порядкування на власній землі, згуртовувала розпорошене українське населення, захищала його від денаціоналізації.

Важливим складником кооперації була культурно-освітня діяльність. Багато кооператорів брали участь у діяльності різних культурно-просвітницьких організацій. Скажімо, Андрій Палій був членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка, кілька років обіймав посаду заступника голови спортивно-фізкультурного товариства української молоді “Сокіл”. Справою національної честі він вважав свою участь у роботі товариств “Просвіта”, “Рідна школа”, “Молода громада”. Андрій Мудрик плідно працював у товариствах “Просвіта”, “Рідна школа”, “Пласт”. Остап Луцький, будучи послом і сенатором у польському парламенті, послідовно захищав українську національну культуру, господарські й кооперативні заклади.

Кооперація надавала матеріальну допомогу українським культурно-просвітнім організаціям. Показовою в цьому плані є діяльність Рогатинського окружного союзу кооператорів, який виділяв фінанси для місцевої гімназії, сільських шкіл, читалень, товариства “Просвіта”. Розглянемо, як було засновано народний дім-читальню “Просвіти” у селі Яглуш. Розпочати будівництво народного дому-читальні вирішили в 1933 році. Частину коштів внесли селяни, іншу – місцева інтелігенція, решту – узяли позику в діючих кооперативах. Під кінець 1936 року будівлю було споруджено. У ній розмістилися читальня “Просвіти” з бібліотекою, а також крамничка й молочарня від “Центросоюзу”. При читальні діяли хорівий і драматичний гуртки. Осередок “Просвіти” не обмежувався лише лекціями, забавами, аматорськими виставами, але й звертав увагу на господарські потреби селян [20, с.178–179].

Значну грошову допомогу культурно-просвітницьким організаціям надавав Повітовий союз кооператорів у Зборові. У 1928 р. головна управа “Рідної школи” одержала від “Маслосоюзу” спонсорську допомогу в 500 злотих. До кінця 30-х рр. ХХ ст. практично не було кооперативів, які б не займалися благодійницькою акцією [13, с.253].

З метою підвищення культурно-освітнього рівня селянства кооперативи займалися видавничою справою. Активна роль у цьому плані належала товариству “Сільський господар”, яке ставило своїм завданням боротися “проти темноти, видаючи книжки для народу”. Щорічно “Сільський господар” випускав понад 100 назв книг і брошур. Ця література “мала величезний вплив на хліборобські маси в поступі раціоналізації господарства” [17, с.125].

Поруч із “Сільським господарем” видавничу діяльність здійснював Руський Союз Українських Кооперативів (РСУК). Під його орудою виходили у світ періодичні видання, що мали численні додатки. Пересічно РСУК публікував щорічно до десяти назв книг тиражем від 3 до 5 тис. примірників. У повітах краю були організовані кооперативні книгарні [17, с.128].

Важливим засобом піднесення культурно-освітнього рівня народу були щорічні кооперативні свята. Незважаючи на перешкоди польських властей, восени 1936 р. у святі, яке проводилося по всій Галичині, узяли участь понад 140 тис. осіб [17, с.130].

У міжвоєнний період у Західній Україні була створена система кооперативної освіти. Вона сприяла росту агротехнічних, а відтак загальноосвітніх знань галицьких селян. Заочні курси при РСУК навчали діловодства, готували крамарів, спеціалістів для надзірних рад і контрольних комісій. З ініціативи “Сільського господаря”, “Маслосоюзу”, “Просвіти”, “Рідної школи” улітку кожного року в гірській місцевості (у Косові (1935), Ямному (1936), Гребеневі (1937), Ворохті (1939)) влаштовувалися курси РСУК, які тривали 3–4 тижні. Викладали на курсах Ю.Павликовський, О.Луцький, К.Коберський, А.Жук, І.Витанович [8, с.318].

Головним завданням курсів, які відвідували 50–60 слухачів, було передати досвід старших кооператорів молодій зміні. Протягом 1931–1938 рр. у 27 містах було організовано навчання на 250 курсах, де підготовлено 7 457 крамарів, книгознавців, ревізорів, референтів та інших кооперативних спеціалістів [8, с.318].

Ще з 1911 р. у Львові діяла приватна Українська торговельна школа з дво- і трирічним терміном навчання. У 1937 р. школу реорганізували в чотирирічну торговельну гімназію, у якій навчалось майже 300 учнів. Випускники гімназії скеровувалися на роботу в приватні та кооперативні підприємства [8, с.319].

Спеціалістів для кооперації готували також 4-річна кооперативна гімназія в Кременці, три однорічні школи. З 1938 р. розпочав функціонувати у Львові трирічний кооперативний ліцей РСУК. Він готував фахових працівників для середньої ланки кооперативних організацій. До ліцею приймали молодь віком 16–20 років, яка закінчила гімназію нового типу або фахову школу. Упродовж перших двох років навчання студенти отримували загальну освіту. Після цього охочі могли, пройшовши відповідне випробування, влаштуватися на роботу чи, склавши нові іспити, продовжити навчання в університеті або політехніці. Студенти, які бажали продовжувати навчання в ліцеї, проходили спеціалізацію за системою вищої школи.

Товариство “Сільський господар” заснувало вищі сільськогосподарські курси в Коршеві біля Коломиї, у Янчині Перемишлянського повіту, сільськогосподарські школи в Скнилові біля Львова, у Шибалині Бережанського повіту, в Окшові біля Холма, рільничий ліцей у Черниці Жидачівського повіту [15, с.7].

Рільнича школа в Шибалині започаткувала свою діяльність 1932 р. з ініціативи вчителя М.Васьківа. До неї приймали хлопців і дівчат з початковою освітою, віком із 14 до 19 років. У школі вивчали загальноосвітні й фахові предмети: математику, українську мову й літературу, історію України, рільництво, годівлю домашніх тварин, городництво, садівництво, куховарство, крій і шиття тощо. 1934–1935 рр. школу реорганізували в однорічну жіночу. За 1932–1939 рр. Шибалинську школу закінчили 25 хлопців і понад 160 дівчат [2, с.101–102].

У 1935 р. у с.Черниці був відкритий рільничий ліцей з терміном навчання три роки. До нього приймали юнаків із відповідною освітою. Ліцей мав навчальний корпус, інтернат, їдальню, господарські приміщення, підсобне господарство, 120 га ріллі, майже 1,5 га саду, породисту продуктивну худобу. Учні вивчали загальноосвітні й спеціальні дисципліни: ботаніку, зоологію, агрокультуру, годівлю домашніх тварин, ветеринарію, хімію, агротехнологію тощо [2, с.101–102].

За відсутності достатньої кількості сільськогосподарських шкіл з 1932 року товариство організувало хліборобський вишкіл молоді. Якщо він у 1934 р. був лише в 16 повітах, то в 1935 р. поширився на всю Галичину й Волинь [15, с.7].

Плідно працював хліборобський вишкіл молоді в Болотні, Подусільній, Дусанові, Янчині, Ладанцях Перемишлянського повіту. У зимовий період молодь під керівництвом фахівців освоювала теоретичні знання з агрономії і зоотехнії. Практичні навички юнаки й дівчата одержували весною-літом на батьківських, громадських і церковних дослідних ділянках. Усі прагнули зібрати високий урожай. Восени їхні результати демонструвалися на виставках, що влаштовувалися в Перемишлянах у Народному домі або в районній молочарні, а також в окремих селах [1, с.420].

На Стрийщині 1936 року хліборобський вишкіл молоді охоплював 22 села. У Верчанах, Лисятичах, Добрянах, Гірному, Синевидську, Дашаві були створені курси молоді, де навчали передових методів господарювання у тваринництві. Восени 1938 року роботу Стрийського хліборобського вишколу молоді перевіряла державна комісія з Варшави. Вона відвідала гурток у с.Стинава Вижна, який не належав до найкращих у краї, однак комісія була здивована його добротною роботою [6, с.321, 328].

З 1935 р. при товаристві “Сільський господар” почала працювати секція сільських господинь, яка в багатьох селах за допомогою інструкторів-жінок організувала курси хатнього господарства, куховарства, кравецтва, птахівництва. На Зборівщині в 1935 р. при сільськогосподарських гуртках діяло 53 секції господинь. Уміло було поставлено роботу в селах Велика Плавуча, Озерна, Кабарівці [16, с.319–320]. У селах Калущини

влаштовувалися курси крою, шиття, куховарства, консервування, годівлі курей, свиней, телят, дійних корів. Вони характеризувалися добротною організацією, даючи жінкам необхідні знання для ведення домашнього господарства [7, с.347].

Кооперативні організації різного профілю мали свої періодичні видання. З 1924 р. постійним органом РСУК був тижневик “Господарсько-кооперативний часопис”. Його тираж становив 4 тис. примірників. Члени кооперативів могли знайти в ньому різноманітні поради й інструкції, правові та фахові консультації, відомості про передовий досвід кращих кооперативів, а також статті з історії кооперативного руху в Україні та за її межами. Директорами часопису в різні часи були З.Пеленський, Є.Храпливий, В.Сафронів-Левицький [9, с.317].

Журнал “Кооперативна республіка” виходив упродовж 1928–1939 рр. накладом 850 примірників. Опубліковані в часописі статті містили матеріал з питань економічної діяльності кооперативів, історії, теорії та практики кооперативного життя. Нерідко в журналі з’являлися нариси про видатних учених-кооператорів, кооператорів-практиків, дописи з актуальних питань економічної політики тощо. Провідними працівниками журналу були: Ю.Павликовський, О.Луцький, А.Жук, К.Левицький, І.Ольховий, І.Витанович. Дописувачами часопису були видатні діячі та вчені: Ф.Щербина, Б.Мартос, П.Христюк, О.Мицюк, В.Садовський, В.Січинський, М.Туган-Барановський та інші. Головним редактором журналу був Карло Коберський [8, с.317–318].

У міжвоєнний період у Західній Україні виходили й інші кооперативні видання, зокрема, “Кооперативне молочарство”, “Кредитова кооперація”, “Кооперативна родина”, “Календарець українського кооператора” тощо. Відомий кооператор А.Качор писав: “Селяни масово передплачували господарсько-кооперативні та загальнополітичні часописи, місячні журнали, купували книжки і почали серйозно думати над піднесенням своєї життєвої стопи при допомозі раціональної господарки та кооперативної самопомоги” [17, с.72].

Отже, чільне місце в діяльності української кооперації в міжвоєнний період у галицькому селі займала культурно-освітня діяльність. Саме через розгалужену систему кооперативної освіти, періодичних видань, друк різноманітної літератури тощо кооперація сприяла, передусім, вихованню свідомого члена суспільства, освіченої особи. Вона зводила міцний підмурок під політичне визволення народу, згуртовувала розпорошене українське населення, захищала його від денационалізації.

1. Білоус Т. Філія товариства “Сільський господар” у Перемишлянах / Т. Білоус // Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові. 1899–1944 рр. / Т. Білоус. – Нью-Йорк : [б. в.], 1970. – С. 419–424.
2. Боровський М. Сільськогосподарське шкільництво на західноукраїнських землях / М. Боровський // Крайове господарське товариство... – С. 94–108.
3. Вдовичин І. Карло Коберський / І. Вдовичин // Українські кооператори : історичні нариси. Кн. 1. – Л. : Укоопосвіта, 1999. – С. 350–555.
4. Вербова О. Національно господарський рух на західноукраїнських землях у період між Першою та Другою світовими війнами: світоглядні засади / О. Вербова // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти. Т. 2. – Л. : Вид-во Львів. комерційної академії, 2001. – С. 54–58.
5. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк : Т-во українських кооператорів, 1964. – 621 с.
6. Дмитренко В. Про перевірку господарського гуртка / В. Дмитренко // Стрийщина. Т. 2. – Нью-Йорк ; Торонто ; Париж ; Сідней : Вид-во кооператорів Стрийщини, 1990. – С. 321–332.
7. Дубрівний П. Філія товариства “Сільський господар” у Калуші / П. Дубрівний // Крайове господарське товариство... – С. 340–352.
8. Бабенко С. Історія кооперативного руху / Бабенко С., Гелей С., Гончарук Я. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, 1995. – 411 с.
9. Історія споживчої кооперації України / [Аріман М., Бабенко С., Гелів С. та ін.]. – Л. : Ін-т українознавства НАНУ, 1996. – 384 с.

10. Дубрівний П. Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові. 1899–1944 рр. / Дубрівний П., Каплистий М., Боровський М. – Нью-Йорк : [б. в.], 1970. – 600 с.
11. Лукасевич М. Остап Луцький / М. Лукасевич // Українські кооператори. – Л., 1999. – Кн. 1. – С. 315–326.
12. Макарчук С. Динаміка української еміграції із Західної України в 20–30 рр. ХХ ст. / С. Макарчук // Українська еміграція : історія і сучасність. – Л. : Каменяр, 1992. – С. 116–119.
13. Маланчук О. Кооперація в Зборівщині / О. Маланчук // Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи : історико-мемуарний і літературний збірник. – Торонто ; Нью-Йорк ; Сідней : Вид-во комітету Зборівщини, 1985. – 1056 с.
14. Матейко Р. Андрій Палій / Р. Матейко // Українські кооператори. – Л., 1999. – Кн. 1. – С. 393–401.
15. Сеньків М. Сільськогосподарська кооперація в західноукраїнському селі 1921–1939 рр. / М. Сеньків. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2001. – 36 с.
16. Скурська-Хомова М. Філіяльна секція господинь товариства “Сільський господар” у Зборові / М. Скурська-Хомова // Крайове господарське товариство... – С. 319–321.
17. Струк З. Діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1921–1939 рр.) / З. Струк. – Л. : ВЦ Львів. ун-ту, 2000. – 153 с.
18. Струк З. Організація кооперацій на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) / З. Струк. – Л. : ВЦ Львів. ун-ту, 2000. – 138 с.
19. Гелей С. Українські кооператори. Кн. 1 / Гелей С., Бабенко С., Гончарук Я. – Л. : Укоопосвіта, 1999. – 454 с.
20. Шопоняк О. Український кооперативний рух на Рогатинщині в 1920–1930-х рр. / О. Шопоняк // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти. – Л., 2001. – Т. 2 – С. 173–179.

In this article it has been analysed forms and methods of the cultural and educational activity of the Ukrainian cooperation in the Galician village during the war period. It has been shown that the cooperation gave the material help cultural and educational institutions. The cooperation contributed to the cultural and educational growth of the Galician peasants through the wide system of cooperative education, periodicals, printing special literature. The literature, first of all, was aimed at bringing up self-conscious individuals and educated persons.

Key words: Galician village, cultural and educational activity, publishing, the system of cooperative education, periodicals, denationalization.

УДК 94 (477) “1927–1934”

ББК 63.3 (4 Укр) 6

Степан Борчук

УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА: СКРИПНИКІВСЬКА ДОБА (1927–1934 рр.)

У статті йдеться про започаткування та видання “Української Радянської Енциклопедії”, зокрема, з’ясовано складні підготовчі етапи створення видання, концепцію енциклопедії, аспекти відображення інформації та ідеології тощо.

Ключові слова: “Українська Радянська Енциклопедія”, радянська доба, націоналістичні тенденції, націонал-комунізм.

Прагненням залишити свій слід в історії енциклопедичної справи, зміцнити власне становище в соціогуманітарній сфері позначені вже перші кроки більшовицького владарювання на теренах колишньої імперії Романових. Нова адміністрація приділяла пильну увагу питанням підготовки “справді наукових, що відображають передовий революційний світогляд робітничого класу й пройнятих духом воєвничої більшовицької партійності” енциклопедичних видань.

У 1925 р. постановою ЦВК СРСР створюється акціонерне товариство “Советская Энциклопедия”. І вже в 1928–1931 рр. з’являється на світ десятитомна “Малая Советская Энциклопедия” (друге її видання в 11-ти т. надруковане в 1933–1947 рр.). Перша 65-томна (фактично 66-томна, ураховуючи заключний том “СРСР”) “Большая